

IRODALOM.

Szép Magelona. (1676.) Bevezetéssel, jegyzetekkel és egy hasonmással kiadta **György Lajos.** Kolozsvár, 1911. 154 l.

Ez a kiadás alapos készütség és nagy szorgalom műve; szerzőjében bizonyára az összehasonlító irodalomtörténetnek egy szép reményekre jogosító új munkását üdvözölhetjük. Ez első nagyobb dolgozata ugyan magán hordja még itt-ott a kezdőnek jellemző vonásait, de ezek nem kisebbítik dicséretes műve értékét.

A 67 lapra terjedő bevezetés szól a Magelona-regény meséjéről és forrásairól, a monda rokonságáról (helyesebben rokonairól) és költői feldolgozásairól, végre a magyar fordításról (becses nyelvészeti anyaggal). A szerző főjellemezője és ez árulja el a kezdőt, hogy fáradhatatlan a tárgyi anyag összehordásában, ha ez sokszor nem is tartozik ép a dologra, és az irodalom idézésében, ha erre szükség sincsen. Így pl. a II. fejezetben felsorol, Amor és Psyche történetén kezdve egészen Manzoni regényeig, mindenféle elbeszélő művet, melyekben a szerelmesek elválasztatnak egymástól és csak tarka kalandok után kerülnek ismét össze: csak azért, mert Magelona és Péter is így járnak. De világos, hogy ily felfogással a világ-irodalomnak felét felsorolhatná, mert ez a motívum a költészetnek egyik legkedveltebb tárgya. És ha én a mondáról szóló tanulmányomban csak mellékesen érintettem ez összefüggésben a görög regényt, szerzőnk fiatalos hévvel felsorolja az összes görög regények címeit és hozzácsatol az újkorból számos művet, melyek igazán nem tartoznak ide, mert tárgyunkra voltaképp csupán az oly történetek tartoznak, melyekben a ragadozó madár és valamely ékszernek eltűnése szerepelnek. Ugyanaz áll e bevezetésben a szöveg alatti jegyzetekről. Szerző azt hiszi, hogy okvetlenül le kell írnia és kinyomatnia minden értekezés vagy könyv címét, melyek valaha kezében voltak, vagy melyeket valamikor idézve talált, pedig az e fajta tudomány ma nap már nem imponál.

E bőbeszédűségével másutt bizonyos szófukarság áll szemben, például a rokonmesék kivonatolásánál. Szerző nem veszi figyelembe, hogy az ily rokontörténetek viszonyának megállapításánál nemcsak az fontos és tanulságos, a miben megegyeznek, hanem sokszor az is, amiben egymástól eltérnek, az ily eltérő vonásokat pedig szerző rendszerint mellőzi. Már mindjárt az Ezeregyjé alapvető meséjét (12. l.) bajosan fogja az olvasó az ő kivonatában jól megérteni, még kevésbé rájönni arra, hogy Ottinello története (35. l.) mennyire hasonlít e keleti ősforráshoz. Itt (34. l.) azt írja,

hogy a hős «kincset tizenöt korsócskába (tarantelli) rejtve» stb., de tarantelli nem ezek a hordók, melyekbe drágaságait rejt, hanem a bogyók, melyekkel kincseit e hordókban elföldi, de ezekről nem is szól, a mi pedig lényeges vonás.

De ezek apróságok, melyek nem jelentékenyek. Nem jelentékenyek azon megjegyzéseim sem, melyeket a szöveg magyarázataihoz fűzhetek. Így mindjárt az első jegyzet nem igazítja el az olvasót: okvetlenül le kellett volna nyomtatnia Spalatinus egész ajánlását és szembe állítani vele a fordító eltérő szövegét, mert az ily megjegyzéssel, hogy Tesseni «ennek lefordításában igen következtlenül járt el» (144. l.), nem sokra megy a kutató. És mit mondjunk egy Magelona-kiadásban u. o. a 4. jegyzethez, mely így szól: «Provincia, Languedok (Így!) és Aquitania Franciaország déli részében, a Középtenger partján, az Alpok és Pyreneusok közt fekszenek. Provincia (Provence) nevét még a római hódítások idejéből vette»? Ez nemcsak szükségtelen, hanem nagyon rosszul is van fogalmazva, nem is tekintve, hogy Aquitania sohasem feküdt a Középtenger partján és hogy a két tartomány nevei igen távol eső korokból valók, mintha ma valaki azt mondaná valamely magyar helyről, hogy Pozsonymegye és Pannonia határán fekszik.

De nem folytatom ez apróságokat, noha volna még elég megjegyzésem, nehogy az a látszata legyen, mintha e helyes módszerrel és kellő tudással írt dolgozat érdemét leszállítani akarnám. Csak ismétlhetem e sorok elején kifejezett igen elismerő ítéletemet.

HEINRICH GUSZTÁV.

Ferenczi Zoltán: Rimay János. (1573—1631.) Budapest, 1911 4.-r. 264 l. Athenæum-nyomda. Ára 8 kor. 80 f. (Magyar Történeti Életrajzok. XXVII. évf. 3—5. füzet. A M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának segítségével kiadja a Magyar Történelmi Társulat.)

A Magyar Történeti Életrajzok szerkesztője, mint a nemrégiben megjelent és tervbe vett füzetek mutatják, abból az elvből indul ki, hogy az irodalmi mozzanatok fontos tényezői a fejlődésnek; szívesen nyújt tehát alkalmat oly művek kiadására, melyeknek hősei irodalmi szempontból tán jelentősebbek, mint a közéleti tevékenység egyéb ágait tekintve.

Rimay ugyan nagyjából egyforma szerepet játszott az egykorú politikai és irodalmi életben, mégis nevét, amennyiben fönmarad, aligha kétséges: az irodalomtörténet fogja megőrizni. S ez természetes, mert az elsők közé tartozik, akik belátták, hogy tollukat forgatva egyszersmind a nemzeti lélek ugarát tördelik. Öntudatos író volt, aki felismerte a szép formába öntött gondolat jelentőségét a haladás tényezői között. Céltudatosságát mutatják írásai, melyekben míg a hagyományt figyeli, az utókorra is gondol. A költészet nemzeti és művelődési fontosságának megértése sugallta a tervezett Balassa-kiadás elé szánt előszavát is, melynek befejező sorai felfogására különösen jellemzők: «Te neked azért, magyar nemzet, ki eleitől fogva mindenféle tulajdon honyodbeli jódót... nehezen tudtad mind ismerni s mind becsülni — Neked úgy ajánlom újabban ez

könyvet, (hogy) ítélettel olvasván minden részét, holta után is megbecsüléd azt, aki életiben való kis becsületivel ily virágzó éles és tudós elmét viselt előtted s ki nagy hasznodra is tudott volna lenni, ha elméjével te tudhattál volna élni.» Életrója — legtermékenyebb monografusunk — régi jó szokásához híven teljességre törekedve állította össze a rávonatköző adatokat. Sajnos, fáradozása nem mindig járt sikerrel, úgy hogy pl. szüleiéről, tanulásáról, házasságáról és halála körülményeiről az új könyvből is csak keveset tudunk meg. Ehelyett részletes leírását kapjuk diplomáciai szereplésének, melynek irodalmi szempontból is érdekes emléke egy szónoki fordulatokban gazdag latin beszéd (Hegedüs Istvántól származó fordítása : a Függelékben). Abból, amit az életrajz írója Rimay munkásságáról mond, két megjegyzést emelünk ki. Az egyik szerint Rimaynak eddig ismert művein kívül valószínűleg volt egy verses krónikája is ; valami olyas, mint a Tinódi Krónikája. Ezt szerző abból következteti, amit a költő Balassa Ferenc halálárólól szóltában említ :

Ir krónikám másutt ez hadnak módjáról,
Abban emlékezem bővebb haláláról,
És sokakkal együtt érdemlett dögjáról.

Másik megjegyzése Rimaynak jelenleg ismeretlen De virtute c. munkájára vonatkozik, melyről Toldyval ellentétben, de Ipolyival megegyezően azt tartja, hogy talán prózai mű volt s nem lehetetlen, hogy az Esterházyak könyvtárában lappang. Egyebekben a mű tizenhárom fejezetben ismerteti Rimay életét és működését, számos új adattal gyarapítva főkép a politikai szereplésére vonatkozó tudásunkat. Igen tanulságosak azok a fejtegetések is, melyekből a kortársak és Rimay viszonyáról értesülünk. Rimay írói munkásságának főjellemonásaul szerző — helyesen — az erkölcsi irányzat túltengését mondja, hozzátéve, hogy ez a sajátság egyszersmind a költő élete és művei közti kapcsolatot jelzi. A szerelmi énekekről szólva úgy találja, hogy ezek érdemeit túlozták. A könyvhöz csatolt Függelékben a szerző Rimay több levelét közli, továbbá Cato distichonainak fordítását, összevetve egy 1620-ban Kolozsvárt kiadott magyar prózafordítással, ezenkívül párhuzamos helyeket Laskai Jánosnak 1651-ben nyomtatásban megjelent és költőnknek kéziratossá imádságos könyvéből. Kár, hogy a mű végéről elmaradt a szokásos név- és tárgymutató. Végül egy helyreigazítás. A 119. lap jegyzete ugyanis utal arra, hogy e sorok írója Rimay szerelmi lyrájáról szóló értekezésében (l. Bp. Szemle 1906.), annak a gyanújának adott kifejezést, hogy a Vásárhelyi Daloskönyvben (Bp. 1899. Franklin) is vannak Rimaytól énekek. Ferenczi a föltevés alapjául szolgáló érveket ismertette, így folytatja : «Legkülönösebben pedig a CV. ének versfejeiben előforduló „Paxitamé“ névből azt következteti, hogy R. ezt a verset valószínűleg egy Paxi nevű ismerősének kértére írta.» Félreértés ! Ezt én nem mondtam és nem is gondoltam. Az említett ének versfőinek akrosztikonján, a „Paxitamé“ szón kívül az első versszak sorainak kezdőbetűiből ez a név olvasható ki : *Paxi*. Minthogy pedig a költő ily nevű emberrel összekötetésben volt, úgy gondoltam, hogy — egyéb érvek mellett — ez a körül-

mény is erősíti a föltevést, mely szerint Rimaynak mégis csak lehet valami köze a Vásárhelyi Daloskönyv énekeihez. Ferenczi szerint a «Paxitamé = Paxita (ha nincs elferdítve) leánynév s talán azonos a görög Pasithea névvel vagy talán az Iréne latin hangzásával a Pax szótól». Én másképp gondolom. Nem vitatom, hogy leánynév-e vagy sem, csak azt hangsúlyozom, hogy a Paxita nem a pax, hanem a Paxi név továbbképzése. Az ilyen továbbképzett családnév az első pillanatra szokatlannak tűnhetik fel, de hogy a Vásárhelyi Daloskönyvben nem példátlan, látni a CXXIII. sz. drb. (Ferenczi szerint: «Balassáénak látszik») versfőiből, melyek ezt a szót adják: *l'ogranionia*. Ez a Pograni családnév továbbképzett alakja. Érdekes, hogy Rimay összeköttetései között is előfordul a Pográni név. Istváné és Benedeké. Közülök az utóbbi épen egy olyan várnak (Korponának) kapitánya volt, melyről tudjuk, hogy a költő is megfordult benne.

BAROS GYULA.

Angyal Dávid: Gyulai Pál. Budapest, 1912. 8. r. 106 l. Franklin-nyomda. Ára 60 fill. (Olsó Könyvtár, 1654—56. sz.)

Angyal Dávid, a Kisfaludy-Társaságban Gyulai utódja, székfoglaló értekezésül írta ezt a kis munkát, amely most jelent meg az Olsó Könyvtárban. A lassankint tekintélyes komolysággal meginduló Gyulai-irodalomban tiszteletreméltó hely illeti meg Angyal Dávid megemlékezését. Riedl művészi, mindig a legfontosabbat és a legérdekesebbet kereső jellemzése és Hatvani intim feljegyzései után csak nemrég hallottuk Kozma Andor lírai páthoszu emlékbeszédét. Angyal ismét más szemmel vizsgálja tárgyát. Sorain át-átültet olykor a tanítvány meleg megilletődöttsége (különösen azon az érzéssel és finomsággal írt lapon érzik ez, ahol Gyulait, a tanárt jellemzi); de azért szemmeláthatólag a történetíró tárgyilagoságára törekszik. Célja az adatok lelkiismeretes és sokoldalú összeállítása, a jellemzés hűsége és gazdagsága, az értékelés objektivitása. Belső történetírói munka, az írások bő és céltudatos elemzése alapján jut körülbelől ugyanolyan eredményekre, mint Riedl.

Helyesbíti Gyulai születési dátumát (1825 vége, nem 1826 jan.). Kemény Zsigmond szavaival jellemzi az ifjú Gyulait és érdekesen mutatja ki fiatalkori költészetén Vörösmartynak és Kölcsenek hatását, de legfőképp azét az erdélyi költői körét, amely a kolozsvári unitárius kollégium olvasó-társaságának *Remény* c. zsebkönyve körül keletkezett. Szépen elemzi líráját és elbeszélő verseit, legbehatóbban hazafias költészetét. Ebben három hangulatkört lát, amelyeket a *Hadnagy uram*, a *Horatius olvasásakor* és a *Népszerűségről* írt szatira reprezentálnak. Foglalkozik elbeszéléseivel, az első romantikus kísérletektől a töredékes *Fösvény haláláig*. Legrészletesebben *Varjú Istvánnal*, melyet Beöthyvel egyik legszebb népregényünknek mond és a *Régi udvarház utolsó gazdjával*, mely, bár Kemény hatását mutatja, legszebb és legérdekesebb elbeszélése. Igen ügyes jellemzése költő Gyulainak: «Gyulai is tudta, hogy minő távolság választja el a phantasia birodalmának fejedelmeitől, de azt is érezte, hogy abban a Horatiussal rokon költői csoportban, melyet a phantasia gyöngéd játé-

kának s az okos józanságnak szeretetreméltó vegyülete, a belső és külső formában a tökéletesség vágya jellemeznék, becsülettel tölti be helyét! — Az egész könyveskének talán legsikerültebb fejezete Gyulai kritikájának általános jellemzése. Szól önbíráló és harcias hajlandóságairól, határozottságáról és bizonyos «nőies fogékonyágáról idegen eszmék iránt», megállapítja Kemény, a két Arany, Csengery és az idegenek közül főleg Planche hatását és a kritikus Gyulai legfőbb gyöngéjét: hogy «az idegen műveltség világában nem elég könnyen tájékozódott». Megvédi a dogmatizmus és a túlságos józanság vádjai ellen; kiemeli kritikájának szubjektív voltát, ritka igazságérzetét és a kritika jelentőségéről való nagy perspektívájú felfogását. Részletesen foglalkozik egyes kritikai műveivel, életrajzaival, beszédeivel, dramaturgiai frásaival, ismerteti szerkesztői működését, a nyelvészeti harcot, végül Gyulai helyzetét az ifjabb irodalomban. Az utolsó kép, melyet «az édes szavú költőről, a legszebb magyar szatira szerzőjéről, a magyar próza reformátoráról, a kiváló elbeszélőről, a legnagyobb magyar kritikusról» nyújt: az elszigetelt Gyulai Pál, aki hőse az öreg Radnóthy módjára, magánosan, családottan és értetlenül áll egy új világ közepette. Végül kritikájának módszere és tehetségének iránya alapján ügyes fordulattal Johnsonhoz hasonlítja Gyulait, akit Carlyle a világtörténet hőseinek sorába iktatott, mert «semmi módon sem volt hajlandó zászlaját a hazugságok szelleme előtt meghajtani».

SÍK SÁNDOR.

Rakodczay Pál: Egressy Gábor és kora. I—II. köt. Budapest, 1911. 8. r. XIII+651. és IV+612. l. Singer és Wolfner könyvkereskedése. Fischl-nyomda Kecskemét. A két kötet ára 20 korona.

Mindjárt összegezem itt, hogy mik az erényei és hibái Rakodczay Pál terjedelmes munkájának. Azután rátérek műve egyik sajtószerű részletének megvitatására.

Az a tény, hogy egy vidéki tanár két ilyen vaskos kötetet ad ki, magában is méltó az elismerésre. Annyira szokva vagyunk már az úgynevezett filológiai kismunkához, a véget nem érő örökös aprózáshoz, hogy örvendeni kell, ha valamelyik lelkes kutató nekifog egy nagyobb kötet megírásához. Még nagyobb az elfogulatlan bíráló öröme, ha olyan íróval van dolga, aki a maga fejével gondolkodik. Rakodczay önálló író. A maga eszejárása szerint itéli meg az embereket és eseményeket s minden tartózkodás nélkül mondja el a véleményét Egressy Gáborról és kortársairól. Más kérdés azután, hogy helyesen itél-e?

Látszik, hogy jól ismeri a magyar színészet multját. Lelkesedik hőiséért. Élénken ír. Sok érdekes részletet mond el Egressy korának színi és írói életéből. Nagy forrásanyag alapján dolgozik. Az egykorú folyóiratokat és hírlapokat bőven kiaknázza s egyáltalában meglátszik műve minden fejezetén, hogy ritka szorgalmú, lelkes, tehetséges ember. Munkáját mindazok, kik a régi magyar színészettel és színi kritikával foglalkoznak, haszonnal forgathatják.

De — tele van ez a könyv súlyos és feltűnő hibákkal. Szerkezete

egyenetlen. A szerző folytonosan elkalandozik hősétől s annyit bajlódik a kortársakkal, hogy helyenkint szinte feledjük Egressyt. Rengeteg kitéréseket enged meg magának. Terjeng, idéz, vitatkozik lapszámra. Temérdek aprólékos és fölösleges dolgot mond el. Komoly fejtegetéseit a tárgyhoz épen nem illő, elkeseredett kirohanásokkal fűszerezi. Haragszik mindenkire: Greguss Ágostra, Salamon Ferencre, Heinrich Gusztávra, Bayer Józsefre, Váli Bélára, stb. Haragszik az egész világra. De mégis végeredményben mindenkinél jobban — Gyulai Pálra.

Bizonyos, hogy a Gyulai-kultusz napjainkban éri virágkorát. Ennek is vége lesz s eljön az idő, mikor a Gyulai-kritikusok jóval tárgyilagosabban írnak majd Gyulairól, mint a mai kor lelkes Gyulai-tanítványai. Eljön az idő, midőn a nem kortárs s így mindenestre elfogulatlanabb irodalomtörténétírók revízió alá veszik Gyulai Pál megállapításait és értékeléseit. De úgy, ahogy Rakodeczay teszi, soha sem lehet tárgyalni Gyulairól. Azt mondani, hogy Gyulai kétségkívül *korszakalkotó* irodalomtörténeti alak, sőt a magyar tudományos próza *megteremtője*, továbbá azt állítani, hogy Vörösmarty-életrajza minden idők legremekebb biográfiája, mely számot tesz a világirodalomban is s ugyanakkor néhány sorral alább elmondani Gyulairól, hogy műkedvelő tudálékos bíráló, hogy *szűk látókörű, rövidlátó esztétikus, hogy mocskolódó, garázda ember* — ez olyan kapkodó, következtelen, emellett igazságtalan beszéd, mely kihívja a legélesebb kritikát. Ha Rakodeczay tízszer annyi és tízszer találóbb érv-gyűjteményt hozna is fel Gyulai ellen, akkor sem írhatna ilyen hangon Gyulairól. Azt elmondhatjuk, hogy Gyulai egyszer-máskor gyermekes és izetlen volt, hogy Madách-kiadása tudományos szempontból keveset ér, hogy Jókaival szemben határozottan igazságtalan volt, hogy bizonyos irodalmi jelenségek előtt haragosan, sőt ellenségesen állt meg, hogy az újabb irodalmat kicsinyelte; de az olyan beszéd, aminő Rakodeczayé, visszataszító. Például: «Gyulai olyan sokszor, mint a tyúk, mely drága gyöngyre bukkan s nem tud vele mit csinálni.» Vagy: «Görgeiben Gyulai mindenkép egy ellenmondó, következtelen, sötét, bosszúálló jellemet véd Kossuthtal szemben, aki mindenkor következetes volt.» Vagy: «Gyulai olyan tehetségeknek, mint Vajda János, Reviczky, Andrassy Jenő, kik háromannyit érnek, mint ő, sohasem adott tért a Budapesti Szemlében, míg a maga verseit hűségesen közölte.» — A nagyot-mondások és káromkodások nem válnak előnyére egy tudományos munkának.

Szokják le Rakodeczay a szörnyű bőbeszédűségről. Hagyjon fel a túlzásokkal, szidalmakkal, pletykákkal és önvallomásokkal. Ne tegyen úgy, mint egyik-másik egyetemi tanár, aki örökösen önmagáról fecseg, ahelyett, hogy hallgatóit tanítaná. Tehetsége van. Minek különködik? Szereti és keresi az igazságot. Miért ragadtatja el magát igazságtalanságokra?

BÉLTEKY LÁSZLÓ.

Váradai Antal: Régi magyar színészvilág. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest, 1911. Franklin-nyomda.

Dériné, Szigligeti, Egressy, Beöthy, Bayer, Rakodeczay és a múlt kri-

tikusainak (Vörösmarty, Bajza, Gyulai) komoly munkái mellett jól esik a magyar színészvilág anekdota-kincsének az a földolgozása, melyet Váradi Antal munkája nyújt. Irodalomtörténeti jelentősége csakis annyiban van, amennyiben a színészet, mint a színi irodalom interpretálója szerepel. Erről pedig közkeletű dicséreteken kívül keveset hallunk ebben a könyvben. Pipaszó mellett elmondott anekdotáknak gyűjteménye, melyet szét-szórva egyebütt is olvastunk. Bepillantást enged a színészek házi életébe, otthonába, mely a művészt rendszeren nem mint ilyent, hanem mint embert mutatja be. A magyar színészet kezdetétől a Nemzeti Színház fölépítéséig vezet. Tehát a legkényesebb korszakát öleli föl. Küzködését, vergődését, hányódását adja, ha nem is pragmatikus hűséggel, de elég érdekesen. Tudományos mértékkel nem illethető, inkább a mesélő, az elbeszélő és a velejáró sokszorosán ismételtető elem a túlnyomó. Időrendben tárcacikkek sorozata. Természetes, hogy ilyen jelleggel nem lehet a fejlődés mértföldköveit lerakni, a határvonalakat leszögezni, hanem inkább a nem lényeges jegyek tolnak előtérbe, mint olyanok, melyek a jellemzés útszéli tüneteit élnéltik meg. Ámde a személyek és azok anekdotás megnyilatkozása mellett erősen domborodnak ki a kornak, a művelődésnek egyes drámai föllobbanásai. Kitérnek a kedélyes keretből és rokonszenvedőket keltik föl. Ez már becsesebbé teszi előttünk a könyvet. Nem rostáljuk, vajjon hű-e a korfestés, megfelelő-e a miljö? Megelégszünk a — ha talán megbízhatatlanoknak is tünnek föl — kútfők (színészi naplók) hangulatos reprodukcióival, a több kézen át lavinázott anekdoták csattanójával. A tárcastilus természeténél fogva a felületesség, az ismételtetés, a szándékos festés, az utólagos belegondolás és beleézés — természetes járulék. Ámde ép ez teszi az «elbeszéléseket» hangulatossá, könnyeddé, népszerűvé. Váradi, kinek egész élete a színpad körül forgott, aki elbeszélte alakjaival legtöbbnyire személyesen is érintkezett, megbecsülhető adalékokat adott már azzal hogy egy bokorba ültette össze az újságokban szerteszét megjelent cikkeit. Sikertelt vele egységes hangulatot kelteni egységes kor (1790—1833), egységes színművészet iránt. Az irodalomtörténet írója előtt ismeretes dolgokat tárgyal, de vonzóan. Azért, hogy a közönséget is lekösse. Különösen sokat és hasznosan foglalkozik a régi karmelita-templomból átalakított Várszínházzal, mely körül rétegenként halmozta föl a legendákat. Szinte a Várszínház és a Rondella külső történetírója. És ezt kellemes módon: színesen, megvesztegetően tudja megérezkíteni. A kolozsvári, kassai és más, az ismeretlenség sötétségébe merült vidéki deszkaszínpadoknak (Szekszárd, Pécs), falusi pajtáknak részletei fontos kulturális adalékok. A kis községekben játszó színészvilág rajza a regényesség megöröklítése. És ezek az adatok sokkal jellemzetesebbek és értékesebbek a közismert tényeknél, mert a magyar tömeglélek ismeretéhez nyújtott adalékok. Nála inkább a kisebbrangúnak tekintett színészek arcképe, mivelta tolu előtérbe. Talán azért, mert a nagyobbakét hivatottan már mások megírták. A tehetségeken kívül a színpad köznapi munkásairól mesél: a rendezőről, a pénztárosról, a sűgőről, arról a színészről, kinek kitartása hozzájárult a színészet alapjának fönntartásához. Ezek a magyar színészet rögös

útjainak megalapozói. Nem olvasunk egyes nagy szerepek előadásáról, művészi fölfogásáról, hanem belső, intim vonásokról. Pongyolában jelenik meg a nagy törtétek nemes küzdelme, hogy megérzékítse a nemzeti törekvések hatását a színészvilág mikrokozmoszában. Hogy hangulatos előadásában ezek a közvitétek a hősök dicsfényével jelennek meg, ezt igazolja a távolság, mely az írók a régi színészvilágtól elválasztja. Ha nem is így éreztek és cselekedtek, legalább így érezhettek és cselekedhettek.

MORVAY Győző.

Kriza János: Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény. Kriza János születésének századik évfordulója alkalmából másodszer kiadja a Kisfaludy-Társaság. I—II. köt. Budapest, 1911. Athenæum-nyomda. 8-r. I. köt. XXXIX + 478 l. II. köt. 468 l. Ára 12 korona.

Szép gondolat, jó gondolat a Kisfaludy-Társaságtól, hogy Kriza születésének századik évfordulóját ilyen, valóban mindkettőjükhez méltó módon ünnepli meg. Sebestyén Gyula pedig a rábízott feladatot, a sajtó alá rendezés munkáját, derekasan végezte. Kriza gyűjteménye alapvető, úttörő vállalkozás, a népköltéssel foglalkozóknak kiaknázhatatlan kincsesbányája, nélkülözhetetlen forrása. Ezt mindenki érzi, tudja, tovább fejtegetni: fölösleges szöszaporítás. Sebestyén Gyula a gyűjtemény elé *Emlékezés Kriza Jánosra* címen bevezetőt ír, amelyben számot ad eljárásáról is, hogy t. i. az első kiadás teljes egészét érinthetetlen kánonszövegnek tekintette a társaság s a székely nyelv hangtani lejegyzését is kegyeletos gonddal őrizték meg. Nagyon helyesen! Ez az egyedüli komoly, tudományos eljárás. Az egész cikkely különben is értékes munka Krizáról, a *Vadrózsák* keletkezéséről, viszontagságairól, megjelenéséről, hatásáról és értékéről.

Függelékül közli *Kriza János életrajzát*, melyet Toldy Ferenc számára és kértére jegyzett fel Kriza s amelyre a közlő a M. Tud. Akadémia kéziratárában bukkant rá. Ez után Kriza 12 levele következik Gyulai Pálhoz. Legnagyobb részben a *Vadrózsák* tervbe vett s megkezdett és befejezett kiadási munkájára, nyügölődéseire vonatkoznak s épen ezért igen becsesek. De az erdélyi irodalommal foglalkozók egyéb értékes apróságokat is találnak egyes írókra s Kriza jellemére vonatkozólag. E levelek még inkább megerősítenek abban a meggyőződésemben, hogy Kriza levelezésének összegyűjtése és közzététele nagy irodalmi nyereség volna. Különben örömmel hallottam, hogy az unitárius egyház immár el is határozta, hogy ezt a fontos munkát végrehajtja. Az itt közlött levelek egy pár homályosabb helyének megvilágosításához talán én is hozzájárulhatok. A 3. számú levélben Székely Mózes haláláról írván Kriza, azt mondja: A szénafűn (?) történt felhevülése után elfáradtan sok hideg vizet ivott s tüdőgyuladást kapott. A szerkesztő a *szénafűn*-t megkérdőjelezi. A Szénafű vagy Szénafűvek jól ismert határrész Kolozsvárt, egy nagy kiterjedésű rétség, egyes részei külön elnevezéssel: Elővölgy, Harmadvölgy, Melegvölgy stb.

A kinyomtatott *Vadrózsák*at ívenkint küldözgette Gyulainak. A 4. számú levélben írja, hogy a *Tájszótár* novemberben bevégeződik, úgy hogy «Karácson vagy Újév fiába küldhetek Pestre». A szerkesztő csillag alatt megjegyzi:

Vízkeresztkor, jan. 6-án. Ez tévedés. Karácson vagy Újév fia azt teszi magyarul: *krisztkindli*. T. i. abban az időben az erdélyi katolikusoknál már szokásban volt a karácsonyesti ajándékozás, sőt a karácsonyfa is, melyet tán Jézuska, a kis Jézus hozott. De a reformátusoknál és unitáriusoknál újév reggelén találták a gyermekek az ajándékokat az asztalon vagy a megaranyozott csizmákban. Ezeket az ajándékokat az *angyal* hozta. (Némely helyütt, pl. Marosszéken, az *aranyos csitkó*.) Innen angyalfia, mint: vásárfia, vagy ahogy Kriza mondja: karácsonfia, újévfia.

Ugyanebben a levélben írja Kriza: Nem szeretném (így!) szegyenbe maradni. Az 5. levélben: Úgy hiszem, kapta lesz eddig (így!). A szerkesztő mindakét helyet *meggyezte*. Nem tudom, fel akarja-e hívti ezzel a figyelmet ezekre a sajátosságokra? Akkor nincs semmi mondani valóm. De ha tán azt teszi a felkiáltás, hogy itt valami tévedés, értelmetlenség lappanghat, akkor felvilágosításul mondhatom, hogy mindakét kifejezés ismert s közhasználatú erdélyiesség.

Végül a szerkesztő, Sebestyén Gyula tollából igen becses, értékes jegyzetek következnek a jelen második kiadáshoz. Gondos, lelkiismeretes összeállításai a különböző változatoknak, fordításoknak stb.

Ami a gyűjtemény *Ismeretlen szerzőktől* és *Iróktól* című csoportjait illeti, itt még nagy tere van a további kutatásoknak, nemcsak Krizánál, hanem az összes gyűjtőknél. Sok népi eredetűnek jelzett dalról, versről fog kiderülni, hogy ki írta. Így pl. a 422. dalról nem tudnám hirtelenében ebben a pillanatban megmondani, hogy ki a szerzője, de könnyen utána lehetne járni. Gyermekkoromban olvastam egy régebbi Almanach-féle könyvben s máig is emlékszem az első versszakára:

Tavaszi szél útát szárazsát,
Minden madár társat választ.
Hát én vajon kit válasszak,
Kire bokrétát akasszak?

A 406. számú Körner egy verséből való. Vagy a Népköltési Gyűjtemény III. kötetében (232. lap) ugyancsak Kriza közöl egy népies kapufeliratot (Első házam vala rengő bölesőni fája), amely Gyöngyössi János tordai pap (az ismert leoninista) munkája. Ez a dolog nagyon lassan megyen, mert jóformán véletlenül botlik bele az ember az igazságba.

Szerettük volna, ha a Függelékben közölte volna a szerkesztő azokat az apróságokat is, amelyek Kriza hagyatékából a Magyar Nyelvőrben jelentek meg s amelyek nem találtak helyet a Kisfaludy-Társaság kiadványában, hogy így ez irányú munkásságának eredménye mind egy fedél alatt legyen.

Az irodalom csak köszönettel tartozhatik a Kisfaludy-Társaságnak is, Sebestyén Gyulának is, e becses gyűjtemény újabb kiadásáért.

VERSÉNYI GYÖRGY.

Bessenyei György: Az embernek próbája. 1772 és 1803. Kiadta *Harsányi István*. Budapest, 1912. 8. r. 196. l. A M. Tud. Akadémia kiadása. Ára 5 kor. (Régi Magyar Könyvtár. Szerk. Heinrich Gusztáv. 30. köt.)

A Régi Magyar Könyvtár 30. kötete a negyedik Bessenyei-kötet e gyűjteményben. Az *embernek próbája* két átdolgozását tartalmazza. Egyik az 1772-ben megjelent szöveg; a másik 1803-ból való. Ennek három példánya ismeretes: B. kézírata a M. N. M.-ban s annak egy-egy másolata ugyanott és a sárospataki ref. főiskola könyvtárában. A kiadás alapjául az eredeti szolgált; a másik kettőnek ettől való, csekély eltéréseit a lapok alján jegyzetek tüntetik fel, melyek közül azonban kettő (179. l.) a szövegbe tévedt. A kiadó a Bevezetés 15 lapján (3—17. ll.), négy szakaszban pontosan leírja e három példányt; ismerteti a két szövegezés terjedelmének egymáshoz, Pope szövegéhez és az alapnak vélt francia fordításhoz való viszonyát; összeállítja a magyar fordításokat s végül jellemzi B.-nek e munkából kitetsző gondolkozását. A sorokat megszámozza s az 1803-iki szöveg sorai után a régi megfelelő sorainak számát is oda teszi. Megállapítja, hogy B. csakugyan 1747-ben született. A kiadásban megtartja a szerző helyesírását; de a mondatjelzést «itt-ott kiegészítette és helyesbítette». E helyeket jó lett volna pontosan megjelölnie.

Sajnálni való, hogy a szövegek egybevetése csupán külsőségekre vonatkozik; amiben ennél több, abban csupán állítás, fejtegetés nélkül. Sajnálom azt is, hogy a Bevezetés IV. része olyan röviden végez B. fő gondolataival. Így ugyanis nem tett eleget annak a — gondolom, jogos — várakozásnak, hogy az egész kötet irodalomtörténeti jelentőségére rámutasson. Bizonyos, hogy ennek kifejtése a Bevezetést ugyancsak megnövelte s az így is drága könyvet még jobban drágította volna, de ez a szükséges váltán nem változtat. Amint ugyanis Harsányi kimutatja, az 1772. és 1803. évi két szöveg egymástól tetemesen különbözik: a II. átdolgozás 528 sorral hosszabb s *Jegyzés* című, itt elől közölt kiséző irattal is bővült. Ennek értékét H. jelzi; abban van, hogy B. itt az újabb átdolgozás keletkezéséről, a követett elvekről s írói célzatáról tájékoztat. Magának a két szövegnek tartalmi egybevetése ennél jóval többet adna, H. számára bizonyára adott is, hiszen csak ezen az alapon célozhat (7. l.) arra, hogy az új szöveg értékesebb. Az összevetés tanulságait azért kellett volna a tartalomra nézve is részletesen feltüntetnie, mert valóban, egyik esetben sem egyszerű fordítással, hanem szabadabb átdolgozással van dolgunk. Mivel pedig B. 1803-ban a 31 évvel azelőtt kiadott munkáját nagyon hibásnak találta, amiért azt nem is javította, hanem «mostani értelme» szerint «lelőtől fogva végéig egészen újra» írta: az új szöveg értéke azon fordul meg, mi felvilágosítást ad B. gondolkodásának változásáról avagy állandóságáról. Még ha nem mondaná is B. mindenkor, hogy e műben sok a maga gondolata, akkor is úgy kellene felfognunk 1772. évi első átdolgozását, mint az ő gondolkodásának megfelelő, szükségleteit kielégítő, kérdéseire feleletet kereső és azt meg is adó munkát. Azért felettébb érdekes aztán, milyen a viszony a 31 évvel későbbi átdolgozás és a régi között. Az a három évtized folytonos gondolkozással telt el, számára sok változással járt: vajjon mindennek mi a hatása a régi tárgy felfogására? Harsányi ilyesmit nem vizsgál. Ezt jogosultnak tartom s szavam nem megrovás. De ekkor nem lehetséges kellően megvilágítania B. világnéze-

tét és szándékát sem. Ez a szándék ugyanis B. egész írói működésének egységes vezetője s az itt nyilatkozó világnézet többi munkáját is jellemzi, a többit még jobban, mint az itt (14.) első helyen említett *Anyai oktatás*-t. A kiadónak ez a hivatkozása különben azt mutatja, hogy látta Bevezetése feladatának azt a részét is, melyet akkor teljesített volna, ha az új átdolgozás és a kettő közé eső művek viszonyát is megállapítja. Az első kiadás ugyanis mintegy bevezetése B. elmélkedő műveinek; a késői átdolgozásban pedig ezek loülepedett eredményeit kell megkeresni. Az *embernek próbája* gondolatköre B.-t mindvégig foglalkoztatta s a róla való írásának mindig a tanítás, hatás vágya a forrása. Bessenyei erősen hívő lélek, de azért célzatát nem elég csupán valláserkölcsi alapon itélnünk meg. (15—17.)

Kiki maga szabja meg: mit tart szükségesnek ily kiadás bevezetésében a legszükségesebb tájékoztatáson kívül. Az említett hiányokat csak azért említettem, mert Harsányi jóformán maga érezte meg. Ha teljesen hallgat efélékről, Bevezetésének egyéb adatai a magok körében kielégítők volnának s annak néznők e kötetet, ami: Bessenyei megismeréséhez értékes új adaléknak.

A Bevezetés nyelvére van két megjegyzésem. Mindjárt a 3. lapon «a tulajdonképeni» tankölteményről beszél. Miért nem elég ennyi: «tanköltemény» vagy így: «maga a tanköltemény»? Ugyanott pár sorral feljebb egy hatsoros mondatban három zárójeles részlet van, mind a három úgy, hogy kiri onnan.

IMRE SÁNDOR.

Berecz Sándor: Apollonius históriája. Kolozsvár 1591. Budapest, 1912. 8. r. 89 l. A M. Tud. Akadémia kiadása. Franklin-nyomda. Ára 3 korona. (Régi Magyar Könyvtár. Szerkeszti Heinrich Gusztáv. 31. köt.)

A kiadó bevezetésül elmondja az Apollonius általános tulajdonságait. Valószínűleg a Kr. u. III. században keletkezett görög regény, amelynek szövege azonban csak az V. vagy VI. századi latin átdolgozásban maradt fenn. Szerzője ismeretlen. Klebs és Katona L. nyomán megállapítja a história szöveghagyományát, majd Haupt, Thielmann, Riese, Rhode és Krebs fejtegetését a história eredetére és korára vonatkozólag ismerteti. A mese alaprétege népi, de van egy novellisztikus műveltségtörténeti rétege is. A mesében előforduló historiai reminiscenciák, irodalmi hagyomány mind fontosak az eredet megállapításában. Az idevágó nézetek két csoportra oszlanak: 1. az eredeti mese görög regény latin átdolgozása (Rhode) és 2. az eredeti mese latin alkotás (Klebs). A feldolgozások száma elég nagy, ami a mese kedveltségét mutatja: latin 4, skandináv 3, szláv 3, spanyol 2, francia 5, olasz 4, görög 3, angol 6, német 3, németalföldi 4. A legrégebb magyar kiadás 1591-ből való. A kiadásnak fennmaradt három példányából Berecz csak a Nemz. Múzeumét használhatta, mert a Ráday-könyvtár és szatmári püspöki könyvtár példányai nem állottak rendelkezésre. 1711-ig van még egy kiadás, a későbbi időből kilenc. A magyar Apollonius história írásának ideje 1588, valószínű szerzője Bogáthi Fazekas Miklós. A magyar feldol-

gozás forrása a *Gesta Romanorum* és egy eddig még ki nem derített változat. Terjedelme 203 versszak három-három sorban 19—19 szótaggal. A vonatkozó magyar irodalom felsorolása után közli magát a magyar Apollonius historiát s végül függelékül két magyar népmesei változatát.

Tehát mindaz együtt van, ami ennek az eléggé kedvelt históriának a megismeréséhez szükséges. A szöveg közlésének, valamint az egész kiadásnak kétségtelenül hátrányára van, hogy az 1591-iki kiadás említett két példányát nem használhatta. Ez azonban nem a kiadó hibája. Inkább a viszonyokra jellemző. A Berecz kiadása különben alapos és kellő jártasságra vall, ámár feltűnő, hogy a külföldi Apollonius irodalom ismertetésében s általában a vitás kérdésekben mindenütt csak egyszerűen referál a nélkül, hogy a maga álláspontját kifejtené, sőt jelezné. Szívesen elismerjük mégis, hogy e kiadás rendeltetésének a túlságos tartózkodás ellenére is megfelel.

KRISTÓF GYÖRGY.

Földi János Magyar Grammatikája. Közzéteszi *Gulyás Károly* marosvásárhelyi ref. kollégiumi tanár, a Teleki-könyvtár őre. Budapest, 1912. 8. r. 303. l. A M. Tud. Akadémia kiadása. Franklin-nyomda. Ára 6 kor. (Régi Magyar Könyvtár. Szerkeszti Heinrich Gusztáv. 28. kötet.)

Földi nyelvtana, melyet a Görög Demeter és Kerekes Sámuel pályázatára készített, mindeztideig ismeretlen volt. A bírálók tudvalevőleg az ő munkáját ítélték legjobbnak s következtetni lehetett, hogy a pályázó nyelvtanok alapján készült Debreczeni Grammatika a Földi megfigyeléseiből, megállapításaiból bizonyára sokat tartalmaz. Az összevetés most már megtörténhetik; Gulyás Károly, a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár őre, megtalálta Földi munkájának eddig lappangó grammatikai részét a gondjaira bízott könyvtárban s az Akadémia, Szily Kálmán indítványára, kiadta a Régi Magyar Könyvtár 28. kötetéül. Sajtó alá, ugyancsak az Akadémia megbízásából Simonyi Zsigmond rendezte s a nyelvkönyvhöz Szily Kálmán írt előszót, aki egyébiránt a felfedezett kézirat hitelességének megállapításában is közreműködött.

Földi — mint művének lelkes hangú bevezetéséből kiténik — azért írta Grammatikáját, hogy első sorban azok számára nyújtson irányítót, akik a magyar nyelv pallérozásával, ékesítgetésével foglalkoznak, tehát a magyar íróknak; nehogy a hibák «Rendetlenségek (Anomaliák) Auctoritást nyerjenek». Törekvése az is, hogy a magyar nyelv igaz törvényeinek megállapítása folytán egyöntetűbbé legyen az irodalom nyelve.

Ennyiből is látszik, hogy Földi nem elvi ellensége az új szóknak, sőt a nyelv csinosodását új szók révén is szükségesnek tartja. Kívánja azonban, hogy alkotásmódjuk a nyelv törvényeinek megfelelően, hogy a «Hasonlókból tett következtetés» (Analogia) alapján és csak szükség esetén készíttessenek. Maga is bőven alkot új szókat, különösen a nyelvtani terminológiát magyarítja. Pl. néhány a sok közül: Foglalt hang (diphtongus), Folyamatok (derivata), Idő szó (verbum), Kedvesebb hangzás (euphonia), Név-váltó (pronomen) stb. A régi nyelvet nem tisztelti föltétlenül («Ma

nem az Átilla nagy Anyjával beszélünk), de azért itt-ott helyesel, vagy elfogadhatónak tart némely régebbi szóalakot (pl. a teljesebb *adnája, kérnéjek* igealakokat.) A nép «illetlen», parasztos szólásait sokszor ostorozza, pl. a dunántúli rövid magánhangzós ejtést, az *l* gyakori elhagyását, a felső-tiszavidéki *adi, mondi* alakokat; de pl. az erdélyi kérnők, mondók igealakokat szívesen tenné általánossá. A magyar-zsidó nyelvrokonságnak föltétlen híve; ahol csak lehet, utal a közös nyelvsajátságokra. A magyar nyelvnek «latin ráhátra vonása» ellen eleve tiltakozik; persze amellet ő sem tudta teljesen lerázni a latin grammatikának hagyomány által is szentesített nyűgét. Ő is hat esetet különböztet meg a latin deklinációnak megfelelően, köztük a vocativust (hívó eset) és az ablativust (elvévő eset).

Földi nyelvkönyvében nem választja el pontosan egymástól a hang- és alaktani részt; azonban a mondattant külön cím alatt tárgyalja (Szórazogtatás). Mindegyik részben sok helyes megfigyelésen alapuló megjegyzés s a «Regulák» igazolására bőséges példák olvashatók. Helyesírás tekintetében megemlítenő, hogy az etimológikus írás híve s védi a «bévett idegen szók» magyarosítását. Kapva-kap rajta, ha nyelvünk valamely sajátosságát a nyugati nyelvek rovására dicsérheti; pl. büszkén emeli ki képzőkben való gazdagságát a magyar nyelvnek, «mellyel akármely európai nyelveket meghalad.»

Már futólagos egybevetés után is láthattam, hogy a Debreczeni Grammatika sokat átvett Földi megállapításai közül (pro curiositate: a hirhedt-ödik, -ödik végű szenvedő alakot már Földi is ajánlja), amellet azonban sok az eltérés is köztük, kül. az új szók dolgában. Az egyezések kimutatását, valamint a Grammatika értékének pontos és szakszerű megítélését mindenesetre kívánatos ólagnak tartjuk.

Földi Grammatikájának közzététele irodalomtörténeti szempontból is jelentős esemény, már csak e műnek a Debreczeni Grammatikával való kapcsolata miatt is. A pontos, szép kiadásért részünkről is köszönet illeti az Akadémiát s mindazokat, kiknek a megjelentetésben részük volt.

SZEMKŐ ALADÁR.

Benedek Marcell: Victor Hugo. Budapest, 1912. Franklin-Társulat. 448 l. Ára 5 kor.

Hugo, a féktelenül csapongó romantikus képzeletnek ez a mintaszerű fajtája, a kábitó pompájában csillogó költői nyelv pazar gazdagságban dúskáló mestere, a terjengő szónokiasság csillámaival ragyogtató hatásadászatnak nem a legőszintébb írója népszerűségének világirodalmi jelentősége miatt nemcsak a francia irodalom kutatóját érdekli, hanem az európai irodalmak bármelyikének a vizsgálóját is.

N. J. Apostolescu Hugonak a román irodalomra tett hatásáról szólta-kor azt állapítja meg, hogy a román költői nyelv művészi csiszoltsága nagyrészt Hugo-nak és Gautier-nek tulajdonítható. (*L'infl. des romantiques français sur la poésie roumaine*, 1909, 405. l.) Sajnos, Benedek Marcell szerkezeti okok miatt csak vázlatosan foglalkozhatott Hugo-nak a magyar

költészetre tett hatásával, de az a pár oldal, melyet e kérdésnek szentelt, annyira értékes, hogy biztos alapja lehet a későbbi kutatásoknak. Cserhalmi Hecht Irén felületességét (*L. A francia romanticismus korszaka* című művét.) méltán róttá meg Bánóczy: «Egy egész könyv a francia romantikus drámáról Vörösmarty neve nélkül». (*Irod. Közl.*, 1893, 245. l.). Benedek sokkal óvatosabb, mint Cs. H. J., de azért már némi szemrehányást érdemel, hogy Kont Ignác jeles könyvéről (*Étude sur l'infl. fr. en Hongrie*) nincs tudomása, pedig Kont a nagy francia költő hatását is lelkiismeretesen tárgyalja. Elég a Szigligetiről és a Czakóról írott lapokra utalnom.

Hugo költészetének szélesmedrű hatása s ellenállhatatlanul vonzó varázseroje megokolttá teszi, hogy Benedek évek buzzgó szorgalmát szentelte ennek a munkának. Hugo családjáról, gyermekkorának nevezetesebb mozzanatairól, szüleiéről, irodalmi zsengeiről, sikereiről, szerelmeséről: Adéle Foucherről gondosan ír. Jellemzi a költő első kísérleteit. Dicséretet érdemel a *Cénacle* rajza. Meggyőzően igazolja, hogy a *Nouvelles odes*-ban csupán a képzelet ereje és a nyelv művészete ragadja meg az olvasót. Az *Odes et ballades*-ről írott sorok éles kritikai érzékről tanuskodó megfigyelések. Elemzi a *Dernier jour d'un condamné*-t, a *Notre-Dame de Paris* részletes taglalásáról is dicsérettel nyilatkozhatunk.

Hugo házaseletének, akadémiai tagságának, anyagi körülményeinek rajza és székfoglalójának jellemzése után behatóan tárgyalja a Hugo-család és *Sainte-Beuve* viszonyát. A férfivá érett Hugo lírájának a jellemzése *Faguet* hatására vall, noha Benedek a nagy kritikusra nem hivatkozik. Jellemzi az *Orientales*, a *Feuilles d'automne* c. gyűjteményeket. Abban festőiségre, ebben bensőségre mutat. Gondosan fürkészi Hugo versűjtéseit is. Mivel a *Chants du crépuscule*-ben, *Les voix intérieures*-ben s *Les rayons et les ombres*-ben nem talál újabb indítékokat, röviden végez velök. Kielezi, hogy Hugoban költői hivatásának tudata mindinkább mélyül s lemondó lelkében a kétség karmai erősebb és erősebb nyomokat vájnak.

Mielőtt Hugo drámáit taglalná, kissé terjengős rajzot nyújt a francia dráma fejlődéséről. Majd a klasszicizmust támadó romanticizmusról szól. Általában Hugo drámáit alaposan vizsgálja. Létrejöttük körülményeire épen olyan gondot fordít, mint belső értékükre. Boncolgatja megépítésüket, jellemeiket, irányukat.

Hugo akadémiai szereplésének s politikai működésének hosszabb fejezetet szentel. Alkalma nyílik a kor jellemzésére is. Méltatja Hugo szónoklatait, eseteli a száműzés sivár éveit. Rámutat a számkivetés okaira, magát a jerseyi és a guerneseyi életet aprólékosan festi. Vizsgálja e kor irodalmi termelését, utal a *Contemplations* fájdalom ihlette remekeire, fejtegeti a *Châtiments* izzó gyűlölettel égő szatiráit. A *Chansons des rues et des bois*-ról kissé elnagyolva ír.

Hugo regényeinek alakjairól, szerkezetéről, irányáról, leírásairól, nyelvről épen olyan találó megfigyelései vannak, mint amilyenekre a drámák taglalásában bukkanhatunk. Különösen a *Misérables* és a *Travailleurs de la mer* elemzését kell kiemelnem.

A kis epikai művekből szerkesztett *Légende des siècles* jellemzése is sikerült. E gyűjtemény legfontosabb mozzanataiul a költő király- és pápa-gyűlöletét állapítja meg.

Majd a hetvenes évek politikai viszonyaira, Hugó aggkorára, családi életére tér, méltatja az *Année terrible*-t s a *L'art d'être grand-père*-t. Foglalkozik Hugónak azokkal a műveivel is, melyekben bölcselmi törekvésre bukkanunk.

A költő utolsó éveiről, ünnepeltetéséről, haláláról írott sorok után összefoglaló fejezet következik.

Benedek Marcell munkája különösen életrajzi részében sikerült. Nagyon gondos jegyzetei is erről tanuskodnak. Látszik, hogy lelkiismeretesen kutatta a költő életét s nyomozásait ügyesen fel is használja. Másik jelessége Hugo óriási munkásságának gondos tanulmányozása. Írói életrajzban ezek a mozzanatok a legfontosabbak. Benedek Marcell könyvének az olvasók szélesebb körében bizonyára meglesz a maga hatása. A művelt olvasó valóban okulhat e könyvből, de nem így a szakember. Ha Benedek méltatásai a legtöbbször egészséges ítéletről tanuskodnak is, még sem lett volna szabad mellőznie a nagy Hugo-irodalmat. A Hugo-kutatások értékesítésének ebben a könyvben alig van nyoma. Ez annyival is inkább feltűnő, mert az ilyenfajta mellőzések a tudományos eljárással homlokegyenest ellenkeznek.

Lenient *La poésie patriotique en France dans les temps modernes*-jében (2 k.) Hugo hazafias költészetét a műfaj történeti fejlődésébe illeszti s nagyon mélyrehatóan fejtegeti (II. 269—282, 314—320, 334—336, 373—392 lk.) A klasszikus híri *Brunetière* kiváló elmével Hugo érzelmi költészetében két főkorszakot különböztet meg. (*L'évolution de la poésie lyrique en France au XIX. siècle.*) Maigron *Le roman historique à l'époque romantique*-jában a *Notre-Dame de Paris*-nak nagyon alapos fejezetet szentel (332—353). Erről a regényről Maigron lesújtó ítéletet mond a történeti regény szempontjából, de viszont elismeri, hogy a *Notre-Dame de Paris* a festőiség, a szín diadala. A két Glachant kiváló philologiai munkában vizsgálta Hugo drámáinak a kéziratait s nyomozásukkal lélektani eredményre jutottak (*Essai critique sur les drames de Victor Hugo.*) Stapfer a nagy költő satíra-költészetét boncolgatta nagyon figyelmesen. Fontos megfigyelése, hogy H. olykor a természetet is gúnyolja. (*Victor Hugo et la grande poésie satirique.*) Berret értékes munkában mutatott a *Lég. des siècles* főforrására, Moréri *Dictionnaire historique*-jára. (*Le moyen âge dans la Légende des siècles et les sources de V. Hugo.*) A Hugo költészetében munkás képzelet pazar pompája nem egy kutatót buzdított. Renouvier *Victor Hugo, le poète*-jében különösen Hugo megszemélyesítéseinek a jellemzése sikerült. Huguet két terjedelmes munkában is fejtegeti a nagy romantikus költő képzeletét. (Huguet: *Le sens et la forme dans les métaphores de V. Hugo. La couleur, la lumière et l'ombre dans les métaphores de V. Hugo.*) Renouvier *Victor Hugo, le philosophe*-jában, ha el is pepecselget, el is babrálgat, van néhány ügyes megállapítás. Sajnos, Benedek Marcellnek ezekről a munkákról nincs tudomása, pedig a kutatónak tuda-

mányos eredményeivel tisztában kell lennie, mert csak ezen az alapon építhet tovább.

Stílusa könnyed, folyamatos, ritkán meleg s felesleges idegen szavak sáskarájától rontott.

Az említettem kifogások bizonyára nagyon komolyak, de soraimból az is kiderül, hogy ha a szakember csekélyebb okulással is, a művelt közönség bizonyára nagy haszonnal olvashatja Benedek könyvét.

ELEK OSZKÁR.

Persian Kálmán: Kalotaszeg nagyasszonyáról Gyarmathy Zsigánéről. Endrődi Sándor előszavával. Kolozsvár, 1911. 8.-r. 36 l.

A két évvel ezelőtt elhunyt Gyarmathy Zsigáné; Hory Etelkának könnyedén, színesen és hangulatosan megfestett arcképét állítja elénk e kis mű, melyet szerzője nemrégiben olvasott fel az Erdélyi Irodalmi Társaság egyik ülésén. Ha Gyarmathy Zsigáné egyéniségének rajzát újabb kutatók kiegészítik is majd aprólékos vonásokkal, e novellaszerű, de alapjában hű *életrajz* nyújtotta képet teljesebbé alig tehetik. Megelevenül lelkünkben az 1875—90-es évek kedvelt írónője, a fáját szerető s a maga csapásán haladó «kalotaszegi nagyasszony», kinek irodalomtörténeti jelentősége abban áll, hogy mintegy százhusz elbeszélésének s hét regényének tárgyát a magyar néplélek és a maga társadalmának világából merítette. Nem úgy, mint az idegen hatások alatt dolgozó s külső sikerekben gazdagabb kortársa, Beniczkyné Bajza Lenke.

Most, mikor válogatott műveinek új kiadása nemsokára megjelenik, talán itt volna az ideje annak is, hogy avatott kéz *írói arcképét* is megrajzolja.

SÍPÓZS PÁL.

Gyalui Farkas: Petelei Istvánról. Kolozsvár, 1912. 8. r. 49 l. Petelei István arcképével. Ajtai-nyomda.

Ez a füzet tulajdonképen különlenyomat Petelei István elbeszéléseinek most megjelent gyűjteményéből, melyet az Erdélyi Irodalmi Társaság megbízásából *Gyalui Farkas* rendezett sajtó alá. Meleghangú, poétikus életrajz. Érdekesen, helyenkint megkapóan jellemzi Petelei Istvánt. Rendkívül *vész* képet nyújt a marosvásárhelyi születésű, nagytehetségű író pályafutásáról.

Magam is azt tartom, hogy Petelei István a magyar novella-irodalom egyik kitünősége. Olyan író, akit az Arany János halála után következő évtizedek irodalomtörténetírójának mindenkor számba kell vennie. A maga nemében igazi fényes talentum. Eredeti egyéniség, aki stílus, hangulat, képzelet és mesemondás tekintetében előnyösen különbözik a nyolcvanas és kilencvenes évek legtöbb novellistájától.

Mindazonáltal Peteleit ma már aránylag nem sokan olvassák. De olvassák-e — az iskolákon és tanárokon kívül — Kemény Zsigmondot vagy Vörösmartyt? Még Aranyt is kevesen. Az úgynevezett művelt nagyközönség csak a divatos írókat fogadja be néhány esztendőre. Szomorú

vigasztalás, hogy Keményt, Vörösmartyt és Aranyt, ha már nem is olvasák, legalább emlegetik mindenfelé. Hála az irodalomtörténeti tanításnak: legalább emlegetik. De ki emlegeti Peteleit? Ki ismeri a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas és kilencvenes évek sok elfeledett íróját? Ki tud a Bach-korszakra következő negyven esztendő irodalmáról? Újabb lírikusaink, elbeszélőink és drámaíróink törekvéseiről?

Irodalomtörténetírásunk harminc-negyven esztendővel sántikál az élő és ható magyar irodalom mögött. Irodalomtörténetíróink a XVI., XVII. és XVIII. század harmadrangú kérdéseibe merültek bele, ami ugyan hasznos és szükséges dolog, de másrészt nagyon is egyoldalú foglalkozás. Irodalomtörténeti kutatóink jobban ismerik Tinódi, Zrínyi, Faludi és Kazinczy korát, mint a legutóbbi évtizedek íróit: Balázs Sándort, Toldy Istvánt, Reviczky Gyulát, Komjáthy Jenőt, Petelei Istvánt és sok más mellőzött, fel nem ismert, elfeledett tehetséget. Mintha 1867 után megszűnt volna a magyar irodalom!

Talán a Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata idővel segíthet ezeken a bajokon. Talán e folyóirat munkatársai ki tudják majd pótolni azokat a hézagokat, melyek az utolsó negyven esztendő irodalmának történeti feldolgozásában lépten-nyomon szembetűnnek. Nincs nevetesegebb eldöntés, mint az, hogy minden szép és üdvözítő, ami modern; de viszont nincs együgyűbb és hazugabb dolog annál a hiedelemnél, hogy csak a régmúltban van erő és nagyság.

PINTÉR JENŐ.